

"ענבי זעם" מאת ג'ון סטיינבק | סטיינבק, שכונת התקווה

האירועים הטראגיים שעברו על משפחתו של ג'ון סטיינבק ביפו היו נהירים לו היטב ומותר להניח כי השפיעו על כתיבתו

יצחק נוי

09 בפברואר 2011

ג'ון סטיינבק היה נוצרי מאמין. אמונתו נשזרת בספריו בגלוי או בהיחבא: ב"ענבי זעם", למשל, מתנשאת דמותו של ג'ים קייסי כסמל מוסרי וחזון של תקווה בעולם שאיבד את ערכיו. שלא במקרה, מצביעים ראשי התיבות של שמו, J.C., על ישו המשיח. (Jesus Christ). ב"קדמת עדן" (1952) מייצגת את דמות שטן-המשיח, הוא אנטיכריסטוס - שילוב של הרוע הצרוף וזנות בבל הגדולה - קטי איימס, הנוטשת את ילדיה ובעלה ומשתלטת על בית זונות במונטריי. היפוך ראשי התיבות של שמה, (Christ) A.C-Anti, אינו מקרי. אולי לא רבים יודעים זאת, אולם שורשיו הפרוטסטנטיים העמוקים של סטיינבק נעוצים לא רק בגרמניה, מולדת אבותיו מצד אביו, אלא גם בעירו של יונה הנביא: יפו של אמצע המאה ה-19. סבו, יוהן אדולף גרוסשטיינבק, הגיע לארץ הקודש ב-1849 ואתו באו אחיו פרידריך וילהלם, אחותו מריה קתרינה ובעלה, ואתם משפחות פרוסיות אחדות. המשותף לכולם היה האמונה הנוצרית שרווחה באותן השנים בקרב חוגים פרוטסטנטיים, בהכרח להשיב ליהודים את ממלכתם בארץ ישראל. רק כך, האמינו, יוכל ישו איש נצרת לחזור מן השמים שאליהם עלה שלושה ימים אחרי שמת על הצלב. אמונה זו לא היתה מיוחדת לפרוטסטנטים הגרמני. היא פשטה במקומות רבים באירופה. בבריטניה, לדוגמה, הושפעו ממנה ארתור ג'יימס בלפור ומי שנחשב לאבי הצבא העברי המודרני: צ'רלס אורד ווינגייט. אבל ראשונים לבוא לכאן היו הגרמנים. הם ניסו להשתקע בירושלים, אולם ב-1851 שבו ליפו, חכרו חלקת אדמה ופרדס והחלו לעבדם. שנתיים אחר כך הצטרפו אליהם מאמינים אמריקאים מפילדלפיה. מנהיגתם היתה קלורינדה מיינור, נוצרייה אדוקה שבכוח אישיותה המיוחדת הצליחה לעמוד בראש המושבה המאוחדת ואף לבסס יחסי ידידות עם רבה של העיר יפו, הרב יהודה הלוי. נסיונם המשותף לרתום את יהודי ארה"ב לעזרת המושבה לא צלח ובשנת 1855 נכנס לתמונה משה מונטפיורי - שקנה את אדמת המתיישבים והעמידה לרשותם באמצעות יהודה הלוי. קלורינדה, יודגש, שמרה את השבת ונמנעה מלנצר את יהודי יפו. היא זו שכנאה העניקה למקום את שמו: "מושבת הר תקווה". אבל היא מתה בסוף אותה השנה, בת 46. היא נקברה בראש הגבעה

הנמוכה שבדמיונם של הנוצרים התמימים ההם היתה להר של תקווה (עליה ניצב היום בית הספר "שבח-מופת").

ב-1856 בא לארץ ישראל הסופר האמריקאי הרמן מלוויל (מובי דיק). מלוויל היה אורחה של המושבה וכתב על רשמיו הקשים מתנאי חייהם המחפירים של מאמיניה. הוא לא נמנע מלגנות בחריפות את צביעותם של היהודים המנצלים את טוב לבם של אנשי המושבה, מעמידים פנים כאילו בכוונתם להתנצר ולאחר שהתבססו מעט, נעלמים. גורלה של המושבה נחתם ב-1858: שנתיים אחרי תום מלחמת קרים, כשהשנאה לנוצרים בקרב המוסלמים של האימפריה העותמאנית היתה רבה. לאחר פגיעות חוזרות ונשנות באנשי המושבה מצדם של המוסלמים ביפו, חרב המקום בליל בלהות אחד בינואר של אותה השנה: פרידריך וילהלם, אחי סבו של סטיינבק, נרצח, אשתו נאנסה ואתה נשים נוספות.

מי שפעל בנחישות להענשת הפורעים היה הקונסול של ארצות הברית בירושלים, וורן גורהם. הוא אפילו איים על השלטונות העותמאניים של יפו בהפגזת העיר בתותחי משחתות אמריקאיות ששייטו בין אלכסנדריה ליפו, אם לא יפעלו לתפיסת האשמים. לעומתו, הקונסול הגרמני בירושלים, גיאורג רוזן, לא נקף אצבע. לטענתו, משפחת גרוסשטיינבק (שבינתיים שינתה את שמה לסטיינבק) ביקשה את חסות הקונסוליה האמריקאית, ולפיכך לא היתה פרוסיה חייבת להם דבר. כך או כך, המושבה חרבה וכל תושביה, גרמנים ואמריקאים, נסעו לארצות הברית.

יוהן סטיינבק ומשפחתו נחתו בבוסטון וממנה לפלורידה. שם נולד בנם השלישי, ג'ון ארנסט. המשפחה שבה למסצ'וסטס ולאחר כעשור השתקעה סופית בקליפורניה. שם נישא ג'ון ארנסט וב-1902 - הביא לעולם את ג'ון ג'וניור, ש-60 שנים אחר כך יזכה בפרס נובל לספרות. בתל אביב הרחוקה הקימו ב-1935 מעבר למוסררה שכונה של פועלים קשי יום. מישהו נזכר אז כי 77 שנה לפני כן חרבה בסמוך למקום "מושבת הר תקווה" והציע את שמה לשכונה החדשה: "שכונת התקווה". מה עלה בגורל קברה של קלורינדה בראש אותה הגבעה? מוטב שלא לשאול! ב-1966, שנתיים לפני מותו, ביקר ג'ון סטיינבק בישראל, בתורו אחר חורבות המושבה. האירועים הטראגיים שעברו על משפחתו ביפו היו נהירים לו היטב ומותר להניח כי השפיעו על כתיבתו.

הד"ר יצחק נוי הוא היסטוריון ועיתונאי בקול ישראל